

9. Rodiče jako veřejně političtí aktéři

Jitka Rudolfová, Magdalena Mouralová, Veronika Pavlovská

Kapitola Rodiče jako veřejně političtí aktéři se zabývá možnostmi rodičů, jak ovlivnit vzdělávací politiku. Představuje dva základní způsoby, pomocí kterých mohou rodiče uplatnit svůj vliv na jednotlivé školy, a tím na celý vzdělávací systém – volbu (school choice) a hlas (parental voice). Volba pro rodiče představuje možnost vybrat školu (příp. vzdělávací program, vzdělávací skupiny či učitele) pro své dítě. Hlas rodiče uplatňují, když vyjadřují svůj názor na školu, vzdělávací postupy a vzdělávání obecně.

Vzdělávací soustava je v České republice velmi diferenciovaná, což umožňuje rodičům volit školu často. Jejich výběr je však ovlivněn socioekonomickým statutem, a panují tak pochybnosti o skutečné možnosti této volby pro všechny společenské vrstvy. Pro uplatnění rodičovského hlasu jsou zákonem ustanovené školské rady, jejich skutečný vliv a působení ale není zmapován. Rodiče jsou spokojeni s kvalitou vzdělávání v ČR, v otázce spolupráce se školou ale existují nejasnosti a mnozí rodiče si nejsou jisti, jakou roli ve své škole mají.

Kapitola představuje rodiče jako různorodou skupinu aktérů a ukazuje, že jejich působení na vzdělávací politiku se v ČR odehrává spíše na individuální úrovni (ať už prostřednictvím volby či hlasu) než na úrovni kolektivní.

1. Úvod

Jaké mají ve spleťtých procesech vzdělávací politiky postavení rodiče¹ žáků a studentů? Rodiče nejsou těmi, pro které je vzdělávací systém primárně určen. Stojí v pozadí za svými dětmi, tj. těmi, kteří se vzdělávání přímo účastní.

Tato kapitola ukazuje, jak moc je ono zastřené rodičovské pozadí pro vzdělávací politiku důležité. Rodiče jsou po celou dobu nebo významnou část počátečního vzdělávání zákonnými zástupci vzdělávaných, tj. na jedné straně za ně nesou odpovědnost, a na straně druhé zastupují jejich zájmy. Stojíce za svými dětmi rodiče z velké části určují, ve které škole a třídě si bude jejich potomek každý den sedat do lavice, jaký učitel bude stát před ní, případně zda tam vůbec nějaká lavice bude. Jejich rozhodnutí nejenže determinuje vzdělávací dráhu konkrétního dítěte, ale taktéž spoluformuje fungování celé vzdělávací soustavy. Dalším důležitým prvkem je komunikace a spolupráce rodiny se školou. Ta se většinou odehrává mezi rodiči a konkrétními učiteli, rodiče mohou učitele chválit, podporovat je, kritizovat jejich práci, přít se s nimi, navrhovat jiné pedagogické nebo výchovné postupy nebo se přímo zapojovat do výuky. Ale mohou se také sdružovat s jinými rodiči a angažovat se ve školských radách, sdruženích či iniciativách. To vše přímo ovlivňuje jak konkrétní podobu vzdělávání jejich dítěte a chod samotné školy, tak nepřímo

opět podobu celého systému vzdělávání.

---

¹ V této kapitole používáme souhrnné označení rodiče pro zákonné zástupce žáků a studentů.

V rámci svého exkurzu do role rodičů coby aktérů vzdělávací politiky kapitola nejprve teoreticky vymezuje dva modely, jak mohou rodiče školské systémy ovlivňovat. Dále zasazuje popsané modely do reality českého vzdělávacího systému a vysvětluje, jak se v něm mohou v praxi projevovat. Nakonec shrnuje výsledky výzkumných šetření na téma, co si vlastně rodiče o vzdělávání a o školách v České republice myslí.

2. Rodiče ve vzdělávací politice

Máme-li koncentrovat složité působení rodičů jakožto aktérů ve vzdělávací politice na malý prostor, můžeme říci, že rodiče mohou ovlivňovat školy – a tím celé vzdělávací systémy – svou volbou nebo svým hlasem. Volba (*school choice*)² pro rodiče představuje možnost navrhnout vzdělávací dráhu pro své dítě, tj. většinou vybrat školu, kterou bude navštěvovat, případně ho z této školy přesunout do jiné. Možnost volby vzdělávací instituce je možná, pokud je z čeho vybírat. Rodiče tak mají větší šanci ovlivnit vzdělávací dráhu dítěte svou volbou tam, kde je širší nabídka dostupných vzdělávacích institucí (obvykle ve větších městech). V případě preprimárního a primárního vzdělání je výběr vzdělávací instituce rodičovskou doménou, i při rozhodování o vyšších stupních záleží obvykle na rodičovském názoru, u středních škol se jedná stále o klíčový faktor (Hlad'o 2009).

Svůj hlas (*parental voice* – Farrell, Jones 2000, Sliwka, Instance 2006) rodiče uplatňují tehdy, pokud jakkoli dávají najevo své náhledy, postoje a preference ohledně vzdělávání svých dětí. Může se tak dít individuálně – v bezprostřední komunikaci s pedagogy – či kolektivně, například když rodič vstoupí do školní rady, aby se mohl podílet na tvorbě jejich rozhodnutí (Farrell, Jones 2000).

Právo rozhodovat o vzdělávání svého dítěte rodičům přiznávají všechny rozvinuté země, i když některé v souvislosti s povinnou školní docházkou omezují volbu příslušností dítěte do spádové oblasti, do jejíž školy či škol musí nastoupit – v případě že rodiče nepreferují soukromou vzdělávací instituci (ÚIV 1998). Stejně tak vyspělé státy přijaly opatření, která formálně zakotvují roli rodičů ve vzdělávacím procesu a počítají s jejich zapojením do řízení škol (ÚIV 1998; Sliwka, Instance 2006).

---

² V literatuře je užíván pojem *school choice* (Altrichter at al. 2011, Rabovsky 2011), význam je však široký. Volit se může i uvnitř jedné vzdělávací instituce (viz níže), radikální rodičovskou volbou, kterou v různých formách umožňuje většina zemí, je pak domácí vzdělávání, kde rodič volí pro své dítě „neškolu“ (koncept svobodného učení a odškolnění – *unschooling*). Spíše než o *school choice* bychom tak měli mluvit o *education choice*, tedy o volbě způsobu vzdělávání.

Každý ze dvou druhů rodičovského ovlivňování vychází z odlišného konceptu role rodičů vzhledem ke škole. Zatímco nepřímé působení rodičů skrze rozhodování o vzdělávací dráze svých potomků je ústředním motivem pro model rodiče jako klienta školského zařízení, přímé ovlivňování vlastními názory charakterizuje model občanské (Farell, Jones 2000), respektive v českém prostředí spíše partnerské³ (Šedřová 2004) role rodiče ve vztahu ke škole. Na pomezí obou druhů pak stojí výběr vzdělávacího programu, zaměření či učitele v rámci jedné vzdělávací instituce, což řada škol rodičům umožňuje. Jedná-li se o jednorázovou volbu (např. u zápisu), odpovídá to spíše klientskému vnímání rodičů⁴, naopak při opakovaných a dílčích volbách⁵ to lze brát jako způsob institucionálního zakotvení partnerské role rodičů.

2.1. Choice – rodiče jako klienti

Role rodiče jako klienta školy je založena na zavádění kvazitržních mechanismů do spotřeby veřejných služeb na základě předpokladu, že soutěžení škol o žáka či studenta vytváří pozitivní tlak na zlepšování jejich výsledků, zkvalitňování vzdělávacího programu (Farell, Jones 2000; Šedřová 2004) či na efektivnější vynakládání výdajů (Alrichter a kol. 2011). Podle tohoto přístupu rodiče sami nejlépe vědí, co jejich dítě potřebuje, dovedou si o dostupné nabídce získat informace a vyhodnotit, která škola bude pro jejich potomka tou nejlepší – mohou tak vybrat školu, která nejlépe odpovídá jejich pedagogickým preferencím a potřebám jejich dítěte (Rabovsky 2011). Škola je tedy za své počínání (měřené obvykle vzdělávacími výsledky žáků, respektive studentů) zodpovědná rodičům.

Pozitivní efekty konceptu rodiče coby klienta jsou však velmi často zpochybňovány: vedle skepse ohledně dostupnosti skutečně relevantních informací pro rozhodování, pramení nedůvěra k principu svobodné volby z její závislosti na socioekonomickém statusu rodičů (Farell, Jones 2000; Alrichter a kol. 2011).

---

³ Šedřová sama uvádí, že občanskou roli rodičů lze chápat jako pouhé rozšíření té partnerské (2001: 38), avšak upozorňuje na obtížnou uchopitelnost tohoto modelu v českém kontextu, jak se projevilo i v autorčině výzkumu vystupování rodičů ve vztahu ke škole. Autorka rozlišuje dva typy partnerství – výchovné a sociální. Druhé z nich, které je pojímáno jako situace, kdy se rodiče snaží dosahovat rozvoje školy, se právě velmi blíží občanskému konceptu.

⁴ Typicky se jedná o. zřizování paralelních tříd lišících se kurikulem nebo vzdělávacími metodami (např. běžné a Montessori třídy, třídy zaměřené na sport a na estetickou výchovu apod.).

⁵ Může se jednat např. o volbu cizího jazyka, výběr volitelných předmětů či varianty sportovního kurzu.

Socioekonomický status zachycuje pozici jedince ve společenské struktuře (postavení lidí, rodin, domácností) s ohledem na jejich schopnost vytvářet nebo konzumovat společností ceněné statky). Bývá indikován dosaženým vzděláním, zaměstnaneckým postavením, sociální třídou, příjmem nebo majetkem, jako je vybavení domácnosti, knihovny, domy, automobily (Hauser, Warren 1996).

Rodiče s různým socioekonomickým statusem mají různé strategie výběru školy. Rodiče s vyšším statusem zpravidla projevují větší zájem o to, aby jejich dítě navštěvovalo kvalitní či výběrovou školu. Bývají také ochotnější vynaložit více energie a zdrojů, aby dítě bylo skutečně do „lepší“ školy přijato (Matějů, Straková 2003). V neposledním řadě jsou navíc častěji schopni se v komplikovaných a nepřehledných vzdělávacích systémech orientovat. Neměli bychom také opomíjet fakt, že příležitost vybírat z několika vzdělávacích institucí mají většinou pouze rodiče žijící ve větších městech, která nabízejí vícero dostupných alternativ (Farell, Jones 2000). Skutečná možnost volby školy je tak v zásadě dostupná pouze úzké skupině rodičů, zatímco ostatní rodiče buď nemají možnost volby (neexistuje více dostupných variant, ze kterých je možnost vybírat), nebo o možnosti volby vůbec neuvažují (nedisponují potřebnými zdroji, které rozhodování vyžaduje, či se nepovažují za relevantního realizátora volby).

Zastánci rodičovského výběru odkazují na právo svobodně rozhodovat o své budoucnosti a budoucnosti svých dětí. Kromě toho argumentují i zvýšením kvality poskytovaného vzdělání díky vzájemné konkurenci škol – školy jsou nuceny bojovat o rodiče, nabízet lepší služby, a tím se zlepšují. Tento efekt však řada výzkumů zpochybňuje (Farell, Jones 2000; Matějů, Straková a kol. 2006; Whelan 2009; Matějů, Straková, Veselý 2010). Naopak je upozorňováno na negativní dopady tohoto modelu, jako je zvyšování socioekonomické či etnické segregace ve školách (např. Alrichter a kol. 2011; Rabovsky 2011). Čím je dítě mladší, tím více o něm rozhodují možnosti a aspirace jeho rodiny, a nikoliv jeho schopnosti a dovednosti. Volba „dobré školy“ pak přináší pro žáky další výhody, které jim umožňují dosahovat lepších výsledků – „dobré školy“ jsou obvykle schopny získat více zdrojů, soustředí se v nich lepší žáci i lepší pedagogové a vytváří tak ke vzdělání vstřícné a motivující prostředí. Rozdíly mezi jednotlivými žáky a jednotlivými školami se tím prohlubují. Jednoduše řečeno výběr školy rodiči v rámci klientského modelu sám o sobě v praxi patrně způsobuje ve vzdělávacím systému mnoho problémů, od snižování rovnosti šancí na vzdělání až po nenaplněné očekávání ohledně lepších vzdělávacích výsledků.

Vliv rodiny na výsledky žáků

Zjištění, že stupeň vzdělání a míru úspěšnosti, jíž jedinec dosáhne, výrazně determinuje socioekonomické postavení jeho rodičů, je jedním z hlavních výsledků výzkumů v oblasti vzdělávání a sociální stratifikace, který v sociologii probíhá již od 60. let minulého století. Ve snaze odpovědět na otázku, proč je mezi vzděláním rodičů a úspěchem jejich dětí tak silná korelace vzniklo mnoho různých teorií (pro základní přehled viz např. Simonová, Katrňák 2008). Nejjednodušší vysvětlení odkazuje na dědičnost dispozic ke vzdělání (vzdělání je vnímáno jako doklad inteligence a schopnosti; vzdělanější, a tedy chytřejší a schopnější, lidé mají také chytřejší a schopnější děti). V současné době však mezi odborníky panuje široká shoda (Kerckhoff 1976; Pfeffer 2008; Veselý, Matějů 2010), že vzdělávací dráhu a úspěšnost dětí ovlivňují vedle vrozených dispozic dětí také další různorodé sociální a ekonomické faktory. Ty lze dělit do dvou základních skupin. První je spojena s vzdělanostními aspiracemi a motivací jednotlivců (žáků), které se formují v průběhu socializace rodinou a „významným blízkým okolím“ (kamarádi a skupiny vrstevníků). Vycházejí tedy z předpokladu, že dosažené vzdělání a status spočívá především v individuálních schopnostech a ambicích jedince, které jsou ovšem silně závislé na jeho bezprostředním okolí. Druhá skupina faktorů soustředí pozornost na nastavení institucí, které ve společnosti jako celku fungují. Dosažení či nedosažení určitého statusu je pak dáno nastavením vzdělávacího systému a na člověku nezávislých bariérách, ať už viditelných či neviditelných, které ve vzdělávacím systému existují (tzv. socializační a alokační model, podrobněji viz Kerckhoff 1976).

2.2. Voice – rodiče jako občané

Koncept rodiče jako občana nevychází z jednostranného skládání účtů jako clientský model, ale z vzájemné odpovědnosti mezi politiky, učiteli jakožto odborníky na vzdělávání, rodiči a lokálním společenstvím, v němž se škola nachází. Jde o přijetí partnerství těchto aktérů ve snaze zlepšovat uskutečňované vzdělávání (Farell, Jones 2000).

Rodič jako občan představuje pro zkvalitňování škol (a tedy i celých vzdělávacích systémů) větší potenciál než rodič jako klient (Farell, Jones 2000, Sliwka, Instance 2006), nicméně využívání hlasu rodičů školami se – přes pozornost, která je tématu v současnosti věnována⁶ – potýká s množstvím úskalí. Na individuální úrovni například Šedřová (2009) popisuje vztah bezproblémových rodičů střední třídy ke škole jako „tiché partnerství“, kdy se rodiče snaží předvídat a naplňovat požadavky školy, spíše než aby usilovali o možnost školní procesy aktivně ovlivňovat. Na kolektivní úrovni jsou rodiče ve většině západních zemí⁷ patrně ještě *tišší* – snad proto, že rodiče mají sklon věnovat více pozornosti vzdělávání svého

⁶ Zájem o téma dokládá např. rozšíření certifikátu pro školy „Rodiče vítáni“, který získalo již téměř 500 škol v ČR (Rodiče vítáni 2015). Vztahu rodičů a školy se věnují i odborné diskuse (např. EDUin 2014).

⁷ Vyjma v Evropě například Dánska a Finska, kde je tradičně zapojení rodičů do školního rozhodování velmi vysoké (ÚIV 1998).

dítěte než škole jako celku. Neochota uplatňovat svůj hlas kolektivně může pramenit z negativních reakcí ředitelů a učitelů na zasahování do jejich odbornosti, kdy se snaží rodiče ze školního dění a rozhodování o něm vyloučit jakožto cizí, překážející element (Šed'ová 2004). I když se rodiče rozhodnou například pro účast ve školní radě, může jejich přítomnost vyvolávat jisté otázky. Svůj hlas v kolektivních orgánech škol obvykle uplatňují rodiče s vysokým socioekonomickým statusem, kteří umí své názory a preference lépe formulovat (Sliwka, Instance 2006). Lze se ptát, zda jsou členové školních rad reprezentativními zástupci všech rodičů. Také – s ohledem na výše uvedené – můžeme spekulovat, jestli rodiče nepoužívají účast ve školních radách jako prostor k zajišťování lepší pozice pro svého vlastního potomka (Farell, Jones 2000). Ovšem i v takovém případě mohou z účasti motivovaných rodičů vyjednávajících lepší podmínky svým dětem profitovat i všichni ostatní žáci na škole.

Občanský a klientský model se v praxi nevyklučují, ale spíše doplňují (tamtéž). Avšak můžeme snad říci, že různé vzdělávací systémy akcentují jiný model. Pro Českou republiku je například typická velmi nízká ochota rodičů projevit ve školství svůj názor. Jasně tedy převládá klientský model, ačkoli možná v pokřivené verzi, kdy výběr mezi různými variantami mají jen někteří⁸. Příčinnou je čtyřicetiletá zkušenost s hospodářstvím založeným na centrálně řízené nabídce a se systémem, který nedovoloval svobodnou participaci na věcech veřejných (Šed'ová 2004, Sliwka, Instance 2006).

Nelze také opomenout skutečnost, že rodiče tvoří silnou skupinu voličů a není v zájmu politických stran jít přímo proti jejich přáním a požadavkům, především pak proti zájmům a požadavkům těch z nich, kteří je umí zformulovat a dostat do veřejného prostoru. Kromě spolupráce s vlastní školou a snahy ovlivnit její fungování, se tak rodiče mohou pokusit ovlivnit i přímo vzdělávací politiku jako celek prostřednictvím přímého nátlaku a rodičovských hnutí, organizací či asociací. Rodiče ovšem obvykle nemají jasně vymezené zájmy a jen obtížně mezi sebou hledají shodu, jako skupina jsou značně heterogenní (můžeme říci, že z velké části odrážejí rozdíly v celé společnosti). Pro rodičovská hnutí je tak typické, že spíše než by měla vlastní dlouhodobý program, který se snaží prosazovat, reagují na nově zaváděná opatření v případě, že s nimi nesouhlasí (Kalous 2006).

---

⁸ Domníváme se, že pro vztah českých rodičů ke škole je typická odtažitost – je to něco mimo ně. Zatímco lépe postavení, a tedy sebevědomější rodiče přistupují ke škole jako ke službě, ti méně sebevědomí (s nižším socioekonomickým statusem) ji pak často vnímají jako cizí (a často i nepřátelskou) instituci, které se musí podřídit, protože konfliktem s ní by mohli poškodit své dítě.

2.3. *Choice v ČR*

Jaké reálné možnosti ovlivňovat vzdělávací systém svoji volbou mají rodiče v České republice? Všichni zákonní zástupci mají povinnost přihlásit dítě, které do 31. srpna dosáhne 6 let věku, k plnění povinné školní docházky a zajistit tak, aby na začátku září nastoupilo do první třídy. Povinnosti plnit (minimálně) 9 let školní docházku nelze zprostit žádné dítě, nicméně rodiče mohou v zásadě svobodně vybrat, ve které škole ji dítě bude plnit. Podle § 36 odst. 5 školského zákona děti docházku primárně plní v takzvané spádové škole, tedy veřejné základní škole⁹ ve školském obvodu, kde mají trvalé bydliště. Spádové školy sice musí děti ze svého školského obvodu prioritně přijímat, avšak rodiče nejsou ničím nuceni, aby jejich potomek nastoupil zrovna tam. Pokud si vyberou jinou veřejnou školu, jejíž ředitel je dítě ochoten přijmout, nestojí plnění povinné školní docházky mimo školský obvod nic v cestě¹⁰. Kromě sítě veřejných základních škol mohou rodiče vybírat ještě ze škol církevních a soukromých, kde je však zpravidla nutné platit školné. Kromě toho mohou rodiče v souladu s § 41 školského zákona rodiče požádat o individuální vzdělávání¹¹ a vyučovat dítě sami nebo mu například najmout soukromého učitele. V posledních letech sílí rodičovská aktivita využívající obě alternativy k veřejným školám, aktivní rodiče vytvářejí vlastní školy, ať už jako formální organizace zařazené do sítě škol (nevýdělečné soukromé školy) nebo neformální „komunitní“ školy, kdy se společně vzdělává několik dětí v individuálním vzdělávání. Jedná se o radikální rodičovskou volbu pramenící z nespokojenosti s obsahem nebo formou vzdělávání poskytovanou běžnými školami (EDUin 2015). I když se o jevu poměrně dost mluví, jedná se stále o okrajovou záležitost týkající se spíše desítek než stovek rodin.

Působení na vzdělávací systém skrze volbu pro rodiče však rozhodně nekončí výběrem první třídy. Pro Českou republiku je totiž charakteristická vysoká míra vnější diferenciacce žáků (např. Matějů, Straková 2006), ve vzdělávací soustavě existuje mnoho větví lišící se akademickou náročností. V tomto spleťtém systému má rodič každých pár let hned několik variant, kam se pokusit své dítě umístit (třídy s rozšířenou výukou některého předmětu,

---

⁹ Veřejná základní škola je škola zřízená obcí nebo několika obcemi (takzvaným svazkem obcí).

¹⁰ S ohledem na silnější populační ročníky 2007–2010 (ČSÚ 2014) je situace v řadě školských obvodů (především v okrajových částech a satelitech velkých měst) taková, že školy nemají kapacity ani na přijetí všech dětí ze spádové oblasti. Možnost rodičovské volby se tak reálně snižuje, i když lze očekávat, že za několik let se opět zvýší.

¹¹ Nejedná se ovšem o častý způsob vzdělávání, ve školním roce 2012/2013 se takto vzdělávalo pouze 629 žáků (MŠMT 2013).

víceletá gymnázia či konzervatoře), podmínkou přestupu z hlavního vzdělávacího proudu do proudu „rychlejšího“ bývá úspěch žáku u přijímacích zkoušek.

Nejkošatější je pak systém v momentě ukončení povinné školní docházky, kdy rodiče se svými potomky vybírají mezi gymnázii a středním odborným vzděláváním maturitním (dříve SOŠ) i nematuritním (dříve SOU). Kromě toho, že podmínkou přijetí bývá především u gymnázií a konzervatoří složení přijímacích zkoušek¹², omezuje od roku 2012 výběr školy také možnost podat přihlášku pouze na dvě střední školy.¹³

Avšak do jaké míry probíhá volba školy v českém prostředí skutečně svobodně, zůstává vzhledem k závislosti výběru na socioekonomickém statusu rodičů velkou otázkou. *„Zdá se, že selektivní systém již pouhou existencí volby zvyšuje aspirace rodičů nadaných žáků a snižuje aspirace rodičů nenadaných žáků. Všichni již jakoby předem vědí, kam v systému patří a co mohou od školy očekávat“* (Matějů, Straková 2006: 195). Ukazuje se totiž, že například na zmiňovaných víceletých gymnáziích, které mají reprezentovat nejvyšší stupeň akademické náročnosti, studují spíše děti rodičů s vysokým socioekonomickým postavením než děti nadané. Ačkoli mají víceletá gymnázia představovat větev vzdělávací soustavy, která má rozvíjet talenty těch nejnadanějších, tak slouží spíše jako skrytý nástroj reprodukce vzdělanostních nerovností. To potvrzuje i zjištění, že – přes rozšířené přesvědčení o schopnosti těchto škol rozvíjet kompetence svých svěřenců – jsou rozdíly vzdělávacích výsledků mezi žáky víceletých gymnázií a základních škol způsobeny jejich lepší startovní pozicí, kterou jim poskytuje vyšší socioekonomický status jejich rodin. Přestože se dobré výsledky připisují pedagogickému působení gymnázií, tamní studenti si jednoduše tento náskok v učení přinášejí už ze svého domova (tamtéž).

Ovšem stejná pochybnost o relevantnosti větvení vzdělávacího systému dle akademické náročnosti panuje také na jeho opačném konci. Za něj lze považovat proud speciálního vzdělávání, který existuje paralelně ke všem výše zmíněným větvím a který má poskytovat vzdělání žákům se speciálními vzdělávacími potřebami, tj. dětem se zdravotním postižením či jiným znevýhodněním. Zařazení žáka do tohoto proudu vzdělávání (především do základních škol praktických, které jsou určeny pro žáky s mentálním postižením) je významně ovlivněno

---

¹² Podle současného návrhu MŠMT by od roku 2016 měly být součástí přijímacích zkoušek na všechny maturitní obory jednotné přijímací testy z matematiky a českého jazyka, při nedosažení základní úrovně nebude možné nastoupit na maturitní studium. Nicméně s ohledem na rychlost změn v české vzdělávací politice toto opatření již nemusí být aktuální v době publikace tohoto učebního textu, natož v době jeho čtení.

¹³ Toto omezení, které platí i pro víceletá gymnázia, zavedla novela školského zákona č. 472/2011 Sb. v § 60 odst. 7.

jeho rodinou, a to jednak jako poskytovatele sociokulturního zázemí dítěte, ale také konkrétními aspiracemi rodičů. Především romské děti jsou v tomto proudu silně nadreprezentované, na jejich zařazování na základě etnické příslušnosti a nikoliv rozumových schopností poukázal Evropský soud pro lidská práva již v roce 2007 v rámci posuzování případu „D. H. a ostatní proti České republice“. Podle Výzkum veřejného ochránce práv (2012) je – navzdory rozhodnutí Evropského soudu – v praktických školách přes 30 % žáků romského původu, což absolutně neodpovídá zastoupení tohoto etnika v české populaci. Mnozí romští rodiče totiž na jiné vzdělání pro své dítě neaspirují, zařazení do základní školy praktické se nejen nebrání, ale někdy ho i vyžadují (Člověk v tísni 2002). Děje se tak navzdory tomu, že Romové zpravidla chápou význam vzdělání, mají však obavy, zda dítě školu zvládne (Kaleja 2010).

2.4. Voice v ČR

Jak mohou rodiče ovlivňovat školy prostřednictvím svého hlasu (svého názoru)? Možností i příkladů je několik. Na individuální úrovni mohou rodiče školu ovlivnit především osobním kontaktem se školou a jejími pracovníky, ať už v rámci osobních konzultací nebo třídních schůzek. Na kolektivní úrovni pak existují různá uskupení, se kterými školy musí, či v některých případech pouze mohou, spolupracovat. Podívejme se nejprve na ty institucionalizované a povinné – školské rady.

Vznik a činnost školských rad upravuje školský zákon. Podle něj je školská rada orgán školy umožňující zákonným zástupcům nezletilých žáků, zletilým žákům a studentům, pedagogickým pracovníkům školy, zřizovateli a dalším osobám podílet se na správě školy (Školský zákon, § 167, odst. 1). Povinnost zřídit školskou radu je dána zákonem, radu zřizuje zřizovatel školy, který zároveň určuje počet jejích členů a volební řád. Třetinu školské rady tvoří zástupci zřizovatele, třetinu volení zástupci pedagogických pracovníků a třetinu volení zástupci nezletilých žáků (rodiče) a zletilí žáci a studenti (především na středních či vyšších odborných školách). Členem školské rady nesmí být ředitel školy, rada má povinnost sejít se nejméně dvakrát ročně. Školská rada:

- vyjadřuje se k návrhům školních vzdělávacích programů a k jejich následnému uskutečňování,
- schvaluje výroční zprávu o činnosti školy,
- schvaluje školní řád, ve středních a vyšších odborných školách stipendijní řád, a navrhuje jejich změny,

- schvaluje pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků v základních a středních školách,
- podílí se na zpracování koncepčních záměrů rozvoje školy,
- projednává návrh rozpočtu právnické osoby na další rok a navrhuje opatření ke zlepšení hospodaření,
- projednává inspekční zprávy České školní inspekce,
- podává podněty a oznámení řediteli školy, zřizovateli, orgánům vykonávajícím státní správu ve školství a dalším orgánům státní správy,
- podává návrh na odvolání ředitele,
- podává návrh na vyhlášení konkursu na ředitele školy (Školský zákon, § 168, odst. 1).

Teoreticky má tedy školská rada vcelku široké pravomoci a rodiče (či žáci) by měli mít poměrně velkou možnost prostřednictvím rady školu ovlivnit. Jak školské rady fungují v praxi a jak ovlivňují školu, respektive její fungování, není bohužel v současnosti zmapováno. Lze si jednoduše představit situaci, kdy školská rada funguje pouze formálně¹⁴ i situaci, kdy se školská rada plnohodnotně podílí na fungování školy i jejím řízení. Který z modelů v současnosti převažuje, ale říct neumíme.

Další částečně institucionalizovanou možností rodičů, jak ovlivnit školu, je členství v organizacích jako sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ), klub rodičů (a přátel školy) apod. Do roku 1989 byla instituce tohoto typu rodičovského sdružení povinná, v současnosti již je jen dobrovolnou aktivitou. Dle výzkumu Rabušicové existovalo rodičovské sdružení při 67 % škol, převážně při školách základních. Tato sdružení se soustředila především na hledání sponzorů, usnadňování komunikace škola-rodina, pomoc s organizováním školních akcí, prosazování zájmů rodičů, pomoc při přijímání důležitých rozhodnutí, vytváření většího pocitu zodpovědnosti vůči škole u rodičů (Trnková 2004).

Rodiče také mají možnost intervenovat zřizovatele nebo v případě nespokojenosti podat na školu stížnost u České školní inspekce. Ta je povinna stížnost prošetřit, ovšem k řešení situace je již oprávněn pouze zřizovatel školy (školský zákon, § 174, odst. 5).

---

¹⁴ Viz např. zkušenosti uvedené v diskusi na portálu RVP.cz <http://diskuze.rvp.cz/viewtopic.php?f=323&t=503&start=10>.

V souvislosti s rodičovskými organizacemi a snahami rodičů ovlivnit českou vzdělávací politiku přímo lze zmínit iniciativu „Stop plošné testování“¹⁵, v rámci které byl vytvořen otevřený dopis pro MŠMT vyzývající k úpravě stávajícího testování v 5. a 9. třídách. Iniciativa kromě požadavku na úpravu povinnosti plošného testování vyzývala rodiče, aby v den testování neposílali své děti do školy. Z minulosti je možné uvést odpor proti rušení víceletých gymnázií navrhované za ministra Eduarda Zemana v roce 2001.

Je třeba ovšem upozornit, že rodičovské aktivity a působení rodičů ve vzdělávání není prozatím v ČR nijak systematicky mapováno, ani neexistují podrobnější studie, které by se rodiči zabývali.

2.5. *Názory rodičů a veřejnosti na vzdělávání a vzdělávací politiku*

Čeho vlastně chtějí rodiče prostřednictvím představených možností dosáhnout? Základní motivací rodičů je bezpochyby snaha dosáhnout kvalitního a bezproblémového vzdělání pro jejich dítě. Pokud ale pomineme tuto individuální úroveň, lze si položit otázku, jaký názor mají rodiče na vzdělávací politiku jako celek a jak jsou se vzděláváním v České republice spokojeni. V této části se proto pokusíme shrnout výsledky průzkumů, které se postojí rodičů ke vzdělávání a školství zabývaly.

V roce 2009¹⁶ rodiče jednoznačně deklarovali kvalitu vzdělání dítěte jako důležitou hodnotu – dvoutřetinová většina rodičů pak považovala za důležité, aby jejich dítě dosáhlo vysokoškolského vzdělání. Co se týče cílů vzdělávání a vzdělávací funkce školy, převažuje u rodičů spíše pragmatický přístup. Pro rodiče je nejdůležitějším vzdělávacím cílem školy připravit dítě na přijímací zkoušky na vyšší úroveň vzdělávání, následována je cílen získat co nejvíce odborných znalostí z co nejširšího okruhu oborů a disciplín. V oblasti výchovné funkce škol ale zároveň zřetelná většina rodiče souhlasí s názorem, že školy by měly žáky i vychovávat, vést je k poctivosti a odpovědnosti, ke zdravému způsobu života a k sociálnímu citění a to i na úkor výuky znalostí. V oblasti výchovného působení školy pak rodiče pociťují značný deficit. V souladu s cíli vzdělávání jsou pro rodiče ve škole nejdůležitější odborně dobře připravení učitelé (STEM/MARK 2009).

---

¹⁵ <http://stopplosnetestovani.webnode.cz/>

¹⁶ Výzkumný projekt společnosti STEM/MARK pro MŠMT zjišťoval postoje veřejnosti k problematice školství a vzdělávání, jeho druhá část byla zaměřena na rodiče a žáky. Uváděná zjištění vychází z akce RODINA (kvantitativní šetření, rodiče žáků 9. ročníků a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, celkem 583 respondentů).

Výzkum přináší i zajímavou evidenci ke konceptu „school choice“ v ČR. Ukazuje se, že koncept rodiče jako klienta v praxi funguje jen částečně, protože „*mírná nadpoloviční většina školy pro své dítě nijak nevybírala a poslala je do nejbližší školy, která byla k dispozici.*“ (STEM/MARK 2009: 12). Ti, kteří školu vybírali, tak činili především na základě doporučení rodičů v okolí, své zkušenosti a pověsti. Poměrně řídká je osobní návštěva školy a výuky. K náročnějšímu výběru se častěji odhodlali rodiče s vyšším socioekonomickým statutem (tamtéž).

Podle stejného výzkumu byli rodiče spokojeni s úrovní základního školství v ČR, tři čtvrtiny rodičů souhlasilo s výrokem, že úroveň českého základního školství je dobrá (tamtéž). Spokojenost s kvalitou vzdělávání na všech stupních škol deklaruje i veřejnost v pravidelných průzkumech Naše společnost¹⁷. V září 2012 byla více než polovina lidí přesvědčena o spíše nebo velmi dobré kvalitě výuky na všech úrovních vzdělávání. Nejlépe hodnocené je vzdělávání na gymnáziích (69 % kladných odpovědí), základních školách (67 %) a vysokých školách (66 %), nejhůře hodnocené je vzdělávání na středních odborných učilištích, kde je kladně hodnotí 57 % dotázaných (Buchtík 2012). Relativně pozitivně hodnotila veřejnost kvalitu našeho školství i v polovině roku 2013¹⁸. Na školní stupnici hodnocení ho polovina oznámkovala trojkou, třetina dvojkou (EDUin 2013a). Současný systém školství, který už na základním stupni nabízí kromě běžných základních škol také školy různě specializované, vyhovuje 80 % veřejnosti (EDUin 2013b).

Jak rodiče hodnotí komunikaci a spolupráci se školou ukazuje průzkum společnosti Perfect Crowd z roku 2011¹⁹, ve kterém se rodiče shodli, že škola by měla dělat více pro spolupráci s rodiči. Obecně ale rodiče příliš nevědí, zda rodiče hrají ve škole jejich dítěte důležitou roli. Přibližně polovině rodičů pak vyhovuje současná míra spolupráce se školou a 42 % rodičů by chtělo se školou spolupracovat více. Jedna pětina rodičů pak na více spolupráce se školou nemá čas (Perfect Crowd Research 2011).

---

¹⁷ Zde je ovšem třeba upozornit, že respondenty výzkumu nejsou pouze rodiče, ve smyslu osob, jejichž dítě v současnosti navštěvuje školu, ale všichni občané ČR, výzkum je reprezentativní pro obyvatelstvo ČR od věku 15 let.

¹⁸ Průzkum společnosti PerfectCrowd pro EDUin, kvantitativní studie realizovaná na panelu 512 respondentů, reprezentativní pro populaci ČR starší 18 let.

¹⁹ Kvantitativní studie, 522 respondentů, rodiče minimálně jednoho dítěte ve školním věku.

3. Shrnutí

Tato kapitola předestřela, že rodiče mohou vzdělávací systém ovlivnit dvěma způsoby – svou volbou (choice) nebo svým hlasem (voice). Volbou ovlivňují systém pokaždé, když vybírají školu pro své dítě, popřípadě pokud se spokojí s tou nejbližší. Hlas rodiče uplatňují buď individuálně (v bezprostřední komunikaci s pedagogy) či kolektivně ve školních radách či rodičovských sdruženích. Strategie výběru či názoru vycházejí z odlišného konceptu postavení rodičů. Zatímco nepřímé působení rodičů skrze rozhodování o vzdělávací dráze svých potomků je ústředním motivem pro model rodiče jako klienta, přímé ovlivňování vlastními názory charakterizuje model občanské role rodiče ve vztahu ke škole. Vybírat školy mohou rodiče v České republice kvůli legislativnímu zakotvení a vysoké vnější diferenciaci soustavy velmi často. Ježto však jejich výběr velmi determinuje socioekonomický status, zůstává otázkou, zda jsou si rodiče rovni v širí možností svých voleb. Minimálně lze říci, že různí rodiče požívají při výběru školy různou míru svobody. Co se týče uplatňování hlasu, byl pro jeho ozvučení vytvořen nástroj školských rad. Kromě nich existují další formální neformální organizace a hnutí rodičů. Nicméně i když formálně existuje mnoho prostoru, kde by rodiče mohli svůj hlas uplatnit, většina rodičů spíše mlčí.

4. Otázky a úkoly

- 1) Zamyslete se nad rodičovskými strategiemi výběru (choice) a názoru (voice). Diskutujte, pro jaké případy se hodí která z nich, jaké mají přínosy a rizika pro různé aktéry a pro systém jako celek.
- 2) Jak konkrétně rodiče (případně žáci a studenti) uplatňovali svůj hlas na vaší základní a střední škole?
- 3) Jaké všechny vzdělávací volby uskutečnili vaši rodiče a vy sami v průběhu vašeho vzdělávání? Jak tyto volby ovlivnily vaši další dráhu? Napadají vás nějaké volby, které byly možné, ale vaše rodina je vůbec nezvažovala? Proč?

5. Zdroje

Aktuální text školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) ke dni 9. listopadu 2012. Dostupné z WWW <<http://www.msmt.cz/dokumenty/novela-skolskeho-zakona-vyklady-a-informace>>

- ALTRICHTER, H.; BACHER, J.; BEHAM, M; NAGY, G.; WETZELHUTTER, D. 2011. The effects of a free school choice policy on parents' school choice behaviour. *Studies in Educational Evaluation*, 2011, Vol. 37: 230–238
- BUCHTÍK, M. 2012. Názory české veřejnosti na úroveň vzdělávání na různých typech škol -září 2012. Tisková zpráva. Praha: CVVM. Dostupné z WWW http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6909/f3/or121108.pdf
- Člověk v tísní. 2002. Interkulturní vzdělávání I. Člověk v tísní, společnost při České televizi, o. p. s., program Varianty. [online] Dostupné z WWW <http://www.varianty.cz/cdrom/> [cit. dne 29. 9. 2013]
- ČSÚ 2014. Česká republika od roku 1989 v číslech. Vybrané demografické údaje v České republice. [online] [http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/D9003FD945/\\$File/3201814_0101.pdf](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/D9003FD945/$File/3201814_0101.pdf) [cit. dne 4. 2. 2015]
- EDUin 2013a. EDUin výzkum: Rodiče dali české škole dvě mínus. Proč? [online] Dostupné z WWW <http://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/eduin-vyzkum-rodice-dali-ceske-skole-dve-minus-proc/> [cit. dne 29. 9. 2013]
- EDUin 2013b. EDUin výzkum: Čtyři z pěti Čechů souhlasí se selekcí ve školách. [online] Dostupné z WWW <http://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/eduin-vyzkum-ctyri-z-peti-cechu-souhlas-i-se-selekc-i-ve-skolach/> [cit. dne 29. 9. 2013]
- EDUin 2014. Kulatý stůl SKAV a EDUin, 16. 10. 2014. http://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2014/10/KS_16_10_-2014.pdf [cit. dne 3. 2. 2015]
- EDUin 2015. Události v českém vzdělávání 2014, 4. díl: Reakce státu na vznik „rodičovských“ škol a změna ve školním stravování. <http://www.eduin.cz/clanky/udalosti-v-ceskem-vzdelavani-2014-4-dil-reakce-statu-na-vznik-rodicovskych-skol-a-zmena-ve-skolnim-stravovani/> [cit. dne 3. 2. 2015]
- GAC. 2007. Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže: Závěrečná zpráva výzkumného projektu. GAC spol. s r. o. Praha, listopad 2007. [online] Dostupné z WWW http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_ROMSKOLY_analyza_vzdelavacich_potreb_romskych_deti_FINAL.pdf [cit. dne 29. 9. 2013]
- FARRELL, M.; JONES, J. 2000. Evaluating Stakeholder Participation in Public Services – Parents and Schools. *Policy&Politics*, 2000, vol. 28, no. 2: 251-262.
- HAUSER, R. M., WARREN, J. R. 1996. Socioeconomic Indexes for Occupations: a Review, Update, and Critique. CDE working paper no. 94-01. Dostupné z WWW <http://www.ssc.wisc.edu/cde/cdewp/96-01.pdf>
- HLAĐO, P. 2009. Volba další vzdělávací dráhy žáků základních škol v kontextu rodiny. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky. Dizertační práce. Školitel doc. PhDr. Zdeněk Friedmann, CSc.
- KALEJA, M. 2010. Volba další vzdělávací dráhy žáků základních škol v kontextu rodiny. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky. Dizertační práce. Školitel doc. PhDr. Mgr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
- KALOUS, J. 2006. Aktéři vzdělávací politiky. In KALOUS, J., VESELÝ, A. (eds.). *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- KERCKHOFF, A. C. 1976. The Status Attainment Process – Socialization or Allocation. *Social Forces* 55 (2): 368-381.
- MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J. 2003. Role rodiny a školy v reprodukci vzdělanostních nerovností. *Sociologický časopis*, 2003, Vol. 39, No. 5: 625–652
- MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J. et al. 2006. (Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice. Praha: Academia

- MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J., VESELÝ, A. 2010. *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení.* Praha: SLON.
- MŠMT. 2013. Statistika školství [online databáze]. Statistické ročenky školství – výkonové ukazatele. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> [cit. dne 22. 8. 2013]
- Perfect Crowd Research. 2011. Vztah rodičů a školy jejich dítěte. Dostupné z WWW <http://www.rodicevitani.cz/wp-content/uploads/2011/06/Eduin_Vztah_rodicu_a_skoly_jejich_deti_Perfect_Crowd.pdf>
- PFEFFER, F. T. 2008. Persistent Inequality in Education Attainment and Its Institutional Context. *European Sociological Review* 24 (5): 543-565.
- RABOVSKY, T. 2011. Deconstructing School Choice: Problem Schools or Problem Students?. *Public Administration Review*, 2011, Vol. 71., No. 1: 87 – 95
- Rodiče vítáni. 2015. Mapa škol. <http://www.rodicevitani.cz/mapa-skol/> [cit. dne 3. 2. 2015]
- SIMONOVÁ, N., KATRŇÁK, T. 2008. Empirické přístupy v sociálně stratifikačním výzkumu vzdělanostních nerovností. *Sociologický časopis*, 2008, Vol. 44, No. 4: 725–744.
- SLIWKA, A; INSTANCE, D. 2006. Parental and Stakeholder ‘Voice’ in Schools and Systems. *European Journal of Education*, 2006, Vol. 41, No. 1: 29–43
- STEM/MARK. 2009. Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání. Část 2. Postoje rodičů a žáků ke vzdělávání. Závěrečná zpráva z výzkumu pro: Česká republika - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Praha 2009. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Analyza_191109/zz_MSMT_sociologicky_vyzkum_09_vzdelavani_f.doc>
- ŠEĎOVÁ, K. 2004. Role rodičů ve vztahu ke škole: Teoretické koncepty a empirická zjištění. In RABUŠICOVÁ, M.; ŠEĎOVÁ, K.; TRNKOVÁ, K.; ČIHÁČEK, V. *Škola a (versus) rodina*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita
- ŠEĎOVÁ, K. 2009. Tiché partnerství: vztahy mezi rodiči a učitelkami na prvním stupni základní školy. *Studia paedagogica*, 2009, Vol. 14, No. 1: 27–51
- TRNKOVÁ, K. 2004. Partnerství rodičů a škol: jeho podoby a podmínky. In RABUŠICOVÁ, M., ŠEĎOVÁ, K., TRNKOVÁ, K. ČIHÁČEK, K. *Škola a (versus) rodina*. Brno: Masarykova univerzita.
- ÚIV. 1998. Úloha rodičů ve školských systémech zemí Evropské unie. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání
- VESELÝ, A., MATĚJŮ, P. 2010. Vzdělávací systémy a reprodukce vzdělanostních nerovností. In MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J., VESELÝ, A. *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení.* Praha: SLON.
- Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol. 2012. Kancelář veřejného ochránce práv. [online] Dostupné z WWW <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-zprava.pdf> [cit. dne 29. 9. 2013]
- WHELAN, F. 2009. *Lessons Learned: How Good Policies Produce Better Schools*. London: Fenton Whelan.
- Zákon č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů